

ਵਿਗਿਆ ਵਰਸ਼ । ਜੋ ਅੰਸ਼ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਦੇਸ਼ਾਵਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਜੋ ਪੂਰਨ ਢਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਰਵਾਵਰਨ ਹੈ ।

ਗਿਆਨ ਵਰਨੀਆਂ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘਟੇ ਘਟ ਅੰਤ ਮਹੁਰਤ ਅਤੇ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ 30 ਕਰੋੜ ਕਰੋੜਸਾਗੋਰਪਮ ਹੈ । ਮਤੀ, ਸਰੁਤ, ਅਵਸ਼ੀ, ਮਨ ਪ੍ਰਯਭਵ ਚਾਰ ਗਿਆਨ ਦੇਸ਼ਾਵਰਨ ਹਨ । ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਸਰਵਾਵਰਨ ਹੈ ।

2. ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆਂ

ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਤਮਾ ਦੀ ਵੇਖਨ ਸ਼ਕਤੀ ਤੇ ਪਰਦਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ 6 ਕਾਰਣ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ । ਜੋ ਗਿਆਨ ਵਰਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦੀ ਤਰਾਂ ਹੀ ਹਨ । ਸਮਿਅਕ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਕਰਮ ਰੁਕਾਵਟ ਹੈ ।

ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਰਨ ਕਰਮ ਦੇ 6 ਕਾਰਣ

- (1) ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਨ ਪ੍ਰਤਿ ਉਲਟ ਚਲਣਾ
- (2) ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਛਿਪਾਉਣਾ ।
- (3) ਦਰਸ਼ਨ ਅਭਿਆਸ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣਾ
- (4) ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨਵਾਦ ਪ੍ਰਤਿ ਦਵੇਸ਼
- (5) ਦਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਵਾਨ ਦੀ ਅਵੱਗਿਆ
- (6) ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਦਰਸ਼ਣ ਵਾਨ ਨਾਲ ਬੇਕਾਰ ਝਗੜਾਂ

ਦਰਸ਼ਨਾਵਰਨ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ

1] ਨੀਂਦ 2] ਨਿੰਦਰਾਂ ਨਿੰਦਰਾ 3] ਪ੍ਰਚਲਾ 4] ਪ੍ਰਚਲਾ ਪ੍ਰਚਲਾ 5] ਸੱਤਯ ਨਿਰਿਧੀ 6] ਚਖਸੂਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਣ 7] ਅੱਚਖਸੂ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨ 8] ਅਵੱਧੀ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨ 9] ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨ । 10] ਕੇਵਲ ਦਰਸ਼ਨਾ ਵਰਨੀਆ ।

3. ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ

ਜਿਸ ਕਰਮ ਦੇ ਅਸਰ ਕਾਰਣ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਸਹੀ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ ਗੱਲਤ ਰਾਹ ਤੇ ਚਲਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਉਦੇ ਕਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਸੱਚੇ ਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਣ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ । ਜੀਵ ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮਾਂ ਅਨੰਤਾਨੂੰ ਬੰਧੀ ਕਸ਼ਾਏ, ਅਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨੀ ਕਸ਼ਾਏ, ਪ੍ਰਤਿਖਿਆਨ ਕਸ਼ਾਏ, ਸੰਜਵੰਲਨਕ ਕਸ਼ਾਏ ਅਤੇ 9 ਕਸ਼ਾਏ ਵੇਦਨੀਆ ਦੇ 9 ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 26 ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਭੋਗਦਾ ਹੈ ।

ਇਸ ਦੇ ਵਿਅਕਤ, ਅਵਿਅਕਤ ਦੋ ਰੂਪ ਹਨ । ਮੋਹਨੀਆ ਕਰਮ ਬੰਧ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ 6 ਕਾਰਣ ਹਨ । 1) ਤੀਵਰ ਕਰੋਧ 2) ਤੀਵਰ ਮਾਨ 3) ਤੀਵਰ ਮਾਈਆ 4) ਤੀਵਰ ਲੋਭ 5) ਤੀਵਰ ਦਰਸ਼ਨ ਮੋਹਨੀਆ 6) ਤੀਵਰ ਚਾਰਿਤਰ ਮੋਹਨੀਆ ।

ਚਾਰ ਕਸ਼ਾਏ ਦਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਾਂ ਕਾਰਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦੇ ਪੰਜ ਫਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । 1) ਸਮਿੱਕਤਵ ਵੇਦਨੀਆ 2) ਮਿਥਿਆਤਵ ਵੇਦਨੀਆ 3) ਸਮਿਅਕ ਮਿਥਿਆਤਵ ਵੇਦਨੀਆ 4) ਕਸ਼ਾਏ ਵੇਦਨੀਆ 5) ਨੌ ਕਸ਼ਾਏ ਵੇਦਨੀਆਂ ।

ਨੌ ਕਸ਼ਾਏ ਵੇਦਨੀਆ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਸ਼ਾਏ ਨੂੰ ਉਤੇਜਨਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਪ੍ਰਦਗਲ

ਇਸਦੇ 9 ਭੇਦ ਹਨ। (1) ਹਾਸਾ (2) ਰਤਿ (3) ਅਰਤਿ (ਦਵੇਸ਼) (4) ਸੋਗ (5) ਭੈ (6) ਜਗ੍ਹੂਪਸਾ (ਘਿਰਨਾ) (7) ਇਸਤਰੀ ਵੇਦ (ਪੁਰਸ਼ ਭੋਗ ਦੀ ਕਾਮਨਾ) (8) ਪੁਰਸ਼ ਵੇਦ (ਇਸਤਰੀ ਭੋਗ ਦੀ ਕਾਮਨਾ) (9) ਨਪੁੰਸਕਵੇਦ (ਇਸਤਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਭੋਗ ਦੀ ਕਾਮਨਾ)। ਨੌਂ ਕਸ਼ਾਏ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਸ਼ਾਏ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕਸ਼ਾਏ ਦਾ ਸਾਥੀ ਹੈ। ਕਸ਼ਾਏ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨੌਂ ਕਸ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦਾ ਭੋਗ ਸਮਾਂ ਘਟੋ ਘਟ 12 ਮਹੁਰਤ ਅਤੇ ਵਧੋ ਵਧ 30 ਕਰੋੜ \times 30 ਕਰੋੜ ਸਾਗਰੋਪਮ ਹੈ।

4. ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ

ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧ ਕਾਰਣ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਦਾਨ, ਲਾਭ, ਭੋਗ, ਉਪਭੋਗ ਤੇ ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ (ਵੀਰਜ) ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਉਦੇ (ਪ੍ਰਗਟ) ਹੋਣ ਕਾਰਣ ਮਨੁੱਖ ਦਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਚੀਜ਼ ਮਿਲਣ ਦੀ ਆਸ ਤੇ ਵੀ ਜੋ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਮਿਲ ਸਕੇ, ਉਸਦਾ ਨਾ ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ ਹੈ ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧ ਕਾਰਣ ਮਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਮਨ ਵਿਚ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਦੇ ਪੰਜ ਕਾਰਣ ਹਨ।

1) ਦਾਨ ਅੰਤਰਾਏ (ਦਾਨ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣ) 2) ਲਾਭ ਅੰਤਰਾਏ 3) ਭੋਗ ਅੰਤਰਾਏ 4) ਉਪਭੋਗ (ਵਾਰ ਵਾਰ ਮਿਲਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ) ਅੰਤਰਾਏ 5) ਵੀਰਜ ਅੰਤਰਾਏ (ਕਿਸੇ ਸੁਭ ਕੰਮ ਲਗੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਣਾ)

ਅੰਤਰਾਏ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਕਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਘਟੋ ਘਟ ਅੰਤ ਮਹੁਰਤ ਅਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ 30 ਕਰੋੜ \times 30 ਕਰੋੜ ਸਗੋਪਮ ਹੈ।

5. ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ

ਜਿਸ ਕਰਮ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਭੁਲ ਕੇ ਕੇਵਲ ਸੰਸਾਰਿਕ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲ ਹੀ ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਹਨ।

ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ

- 1) ਸਾਤਾਵੇਦਨੀਆਂ : (ਸੁਖ ਪੂਰਵਕ ਭੋਗਨਾ)।
- 2) ਅਸਾਤਾਵੇਦਨੀਆਂ : (ਦੁਖ ਪੂਰਵਕ ਭੋਗਣ ਯੋਗ)।

ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਕੀ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੁਭ ਗੁਣ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਤਾਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਅਤੇ ਅਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦੇ ਦਸ-ਦਸ ਭੇਦ ਹਨ।

ਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆਂ (ਸੁੱਖ) ਕਰਮ

- 1] ਪ੍ਰਾਣ (ਦੋ ਇੰਦਰੀਆਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਇੰਦਰੀਆਂ ਜੀਵਾਂ) ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ।
- 2] ਭੂਤ (ਬਨਾਸਪਤਿ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਕਾਈਆ) ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ।
- 3] ਜੀਵ (ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਾਲੇ ਜੀਵਾਂ) ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ।
- 4] ਸਤੱਵ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ, ਪਾਣੀ, ਅਗਨੀ, ਤੇ ਹਵਾ ਦੇ ਜੀਵਾਂ) ਤੇ ਰਹਿਮ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ।
- 5] ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਨਾ ਦੇਣ ਕਾਰਣ ।
- 6] ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਕਾਰਣ ।
- 7] ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਲਾਪ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਕਾਰਣ ।
- 8] ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਕਾਰਣ ।
- 9] ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਣ ਕੁਟਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਕਾਰਣ ।
- 10] ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੀ ਤਕਲੀਫ ਨਾ ਦੇਣ ਕਾਰਣ ਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਅਤੇ ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਉਦੇ ਨਾਲ ਮਨੁਖ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ ਦੇਣ ਕਾਰਣ ਅਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਅਸਾਤਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ

(1) ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਗੰਧ ਰਸ ਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਦਾ ਸੁਖ (6) ਮਨ ਦਾ ਸੁੱਖ (7) ਵਚਨ ਦਾ ਸੁੱਖ (8) ਕਾਈਆਂ ਦਾ ਸੁਖ ਹੈ ।

ਅਸਾਤਾ ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਦੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਲਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵੇਦਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਘਟੋ-ਘਟ 12 ਮਹੂਰਤ ਤੇ ਵਧੋ ਵਧ 30 ਕਰੋੜਾ ਕਰੋੜ ਸਾਗੋਰਪਮ ਹੈ ।

(6) ਨਾਮ ਕਰਮ

ਜੀਵਨ ਦੇ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਮਗਰੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਕਰਮ ਪ੍ਰਦਗਲ ਦਾਨਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਕਰਮ ਦੇ ਸਿਟੇ ਵਝੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸੁਭ ਜਾਂ ਅਸੁਭ ਸ਼ਰੀਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ (1) ਸੁਭ (2) ਅਸੁਭ । ਜਿਵੇਂ ਚਿੱਤਰ ਕਾਰ ਭਿੰਨ ੨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਚਿੱਤਰ ਬਨਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹ ਕਰਮ ਭਿੰਨ ੨ ਗਤੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ।

ਸੁਭ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਸੁੰਦਰ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ, ਨੀਰੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਅਸੁਭ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਅਮੂਰਤ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਸੁਭ ਨਾਮ ਕਰਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦੇ ਚਾਰ ਕਾਰਣ ਹਨ ।

(1) ਕਾਈਆ ਰਿਜੂਤਾ (ਸ਼ਰੀਰ ਰਾਂਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਛੱਲ ਨਾ ਕਰਨਾ) (2) ਭਾਵ ਰਿਜੂਤਾ (ਮਨ ਵਿਚ ਛੱਲ ਕਪਟ ਨਾ ਕਰਨਾ) (3) ਭਾਸ਼ਾ ਰਿਜੂਤਾ (ਛੱਲ ਕਪਟ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨਾ ਬੋਲਣਾ) (4) ਅਵਿੰਸਵਾਦਨਯੋਗ ਮਨ, ਵਚਨ ਕਾਈਆ ਰਾਂਹੀ ਇਕ ਰੂਪ ਰਹਿਣਾ ।

ਅਸੁਭ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਵੀ ਚਾਰ ਕਾਰਣ ਹਨ । ਜੋ ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਟੇ

ਵਝੋਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰੀਰਕ ਕਰੂਪਤਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਕਰਮ 34 ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਭੋਗਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਸੁਭ ਨਾਮ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ

ਸੁਭ ਨਾਮ ਕਰਮ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਨਾਲ 14 ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁਭ ਕਰਮ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (1-5) ਇਸ਼ਟ [ਮਨਭਾਉਂਦੇ] ਸ਼ਬਦ, ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ, ਸਪਰਸ਼ (6-7) ਇਸ਼ਟ [ਚੰਗੀ] ਗਤਿ ਤੇ ਸਥਿਤੀ (8) ਲਾਵਣੰਯ (9) ਯਸ਼ ਕੀਰਤੀ [ਮਸ਼ਹੂਰੀ] (10) ਉਥਾਨ, [ਕਰਮ ਬਲ-ਵੀਰਜ ਪੁਰਸ਼ਾਕਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰਮ] (11) ਇਸ਼ਟ ਸਵਰਤਾ (12) ਕਾਂਤ ਸਵਰਤਾ (13) ਪ੍ਰਿਆਸਵਰਤਾ (14) ਮੌਰਿਆ ਸਵਰਤ ।

ਇਸ ਕਰਮ ਦਾ ਸਮਾਂ ਘਟੋ ਘਟ ਅੱਠ ਮੁਹਰਤ ਵਧ ਤੋਂ ਵਧ 20 ਕਰੋੜ ਕਰੋੜ ਸਾਗੋਰਪਮ ਹੈ ।

(7) ਗੋਤਰ ਕਰਮ

ਇਸ ਕਰਮ ਕਾਰਣ ਉੱਚ ਜਾਂ ਨੀਚ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਇਹੋ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਉੱਚਤਾ, ਨੀਚਤਾ, ਸਨਮਾਨ ਤੇ ਅਪਮਾਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਉੱਚ ਤੇ ਨੀਚ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ ।

ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਤਮ ਅਗੁਰੂ ਲਘੂ (ਇਕ ਸਮਾਨ) ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

ਉੱਚ ਗੋਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਅੱਠ ਮੱਦ ਦਾ ਤਿਆਗ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ।

1) ਜਾਤ ਮੱਦ [ਹੰਕਾਰ] 2) ਕੁਲ ਮਦ 3) ਬਲ ਮਦ 4) ਰੂਪ ਮਦ 5) ਤੱਪ ਮਦ 6) ਸਰੂਤ [ਸ਼ਾਸਤਰ ਗਿਆਨ] ਮਦ 7) ਲਾਭ ਮਦ 8) ਏਸ਼-ਵਰਿਆ [ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੋਕਤ] ਮਦ ।

ਇਹਨਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਨਾਂ ਕਰਨ ਕਾਰਣ ਉੱਚ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦਾ ਬੰਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਾਚ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦਾ ਉਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਉੱਚ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦਾ ਫਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਜਾਤੀ, ਕੁਲ, ਬਲ, ਰੂਪ ਤੱਪ, ਸਰੂਤ, ਲਾਭ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨ ਸ਼ੋਕਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ।

ਨੀਚ ਗੋਤਰ ਕਰਮ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦਾ ਸਮਾਂ ਨਾਮ ਕਰਮ ਜਿਨਾਂ ਹੈ ।

(8) ਆਯੂਸ਼ ਕਰਮ

ਇਸ ਕਰਮ ਕਾਰਣ ਆਤਮਾ ਚਾਰੇ ਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਖਾਸ ਗਤੀ ਵਿਚ ਟਿਕਦੀ ਹੈ । ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਾਰਣ ਪੁਦਗਲ ਹੀ ਆਯੂਸ਼ ਕਰਮ ਹਨ ।

ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਹਨ 1) ਸੁਭ ਆਯੂ 2) ਅਸੁਭ ਆਯੂ ।

ਦੇਵਤਾ ਤੇ ਮਨੁਖ ਦੀ ਆਯੂ (ਉਮਰ) ਸ਼ੁਭ ਆਯੂ ਹੈ। ਪਸੂ ਤੇ ਨਾਰਕੀ ਦੀ ਅਸ਼ੁਭ ਆਯੂ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਮ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਤਮਾ, ਨਜ਼ਰ, ਅਮਰ ਅਤੇ ਅਜਨਮਾਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲੇ ਚਾਰ ਕਰਮ ਘਾਤੀ ਹਨ ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਅਘਾਤੀ।

ਚਾਰ ਗਤੀਆਂ ਦੇ ਆਯੂ ਕਰਮ ਦੇ ਸਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :—

ਨਰਕ ਆਯੂਸ ਦਾ ਕਾਰਣ :—1) ਮਹਾਂ ਹਿੰਸਾ ਕਰਨਾ 2) ਜ਼ਰੂਰਤ ਤੋਂ ਵਧ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨਾ 3) ਮਾਂਸ ਅਹਾਰ 4) ਪੰਜ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹਤਿਆ ਕਰਨਾ ਹੀ ਨਰਕ ਵਿਚ ਹੋਣ (ਆਯੂਸ) ਦੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਕਾਰਣ ਹਨ।

ਪਸੂ ਆਯੂਸ ਦੇ ਕਾਰਣ :—1) ਪੰਰਬਚਨ :—ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਠੱਗੀ ਕਾਰਣ 2) ਮਾਈਆ :—ਕਪਟ ਕਰਨ ਕਾਰਣ 3) ਝੂਠ ਬੋਲਣ ਕਾਰਣ 4) ਝੂਠੇ ਨਾਪ ਤੋਲ ਵਰਤਣ ਕਾਰਣ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਪਸੂ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਆਯੂਸ ਦਾ ਕਾਰਣ :—1) ਸਰਲਤਾ 2) ਨਿਮਰਤਾ 3) ਦਿਆਲਤਾ 4) ਈਰਖਾ ਭਾਵ ਦਾ ਤਿਆਗ

ਦੇਵਤਾ ਦੀ ਆਯੂ ਦਾ ਕਾਰਣ :—1) ਸਾਧੂ ਧਰਮ ਪਾਲਣ ਕਰਕੇ 2) ਗ੍ਰਹਿਸਥ ਧਰਮ ਪਾਲਣ ਕਾਰਣ 3) ਅਕਾਮ ਨਿਰਜਰਾ 4) ਬਾਲਤੱਪ [ਅਗਿਆਨਤਾ ਪੂਰਵਕ ਕੀਤੀ ਤਪਸਿਆ]।

ਲੋਸ਼ਿਆ

ਲੋਸ਼ਿਆ ਸ਼ਬਦ ਜੈਨ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪ੍ਰਦਗਲ ਦਰਵ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪਰਿਣਾਮ। ਆਤਮਾ ਚੇਤੰਨ ਹੈ। ਜੜ ਸ਼ਰੀਰ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੈ। ਫੇਰ ਵੀ ਸੰਸਾਰੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਦਾ ਇਸ ਜੜ ਦਰਵ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਜੀਵ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੇ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਦਗਲਾਂ ਰਾਂਹੀ ਜੀਵ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਦਰਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਪ੍ਰਦਗਲ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਰਨ, ਗੱਧ, ਰਸ ਅਤੇ ਸਪਰਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਲੋਸ਼ਿਆਵਾਂ ਅਸ਼ੁਭ ਹਨ। ਅਤੇ ਪਿਛਲੀ ਤਿੰਨ ਸ਼ੁਭ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਤੇ ਰੰਗ ਵੀ ਦਰਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਖਾਣ, ਪੀਣ, ਰਹਿਣ, ਸਹਿਣ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਵਾਯੂ ਮੰਡਲ ਦਾ ਸ਼ਰੀਰ ਤੇ ਮਨ ਤੇ ਆਸਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਅਤੇ ਮਨ ਇਕ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਇਕ ਦਾ ਅਸਰ ਦੂਸਰੇ ਤੇ ਪਾਦੇ ਹੈ।

ਦਰਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਭਾਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਦਰਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਵਿਚਾਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਭਾਵ ਲੋਸ਼ਿਆ ਹੈ। ਲੋਸ਼ਿਆ ਨਾਲ ਦਰਵ ਤੋਂ ਰਹਿਣ

ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੇ ਪਰਿਣਾਮ ਹਨ ।

6 ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ ।

1) ਕਿਸ਼ਨ 2) ਨੀਲ 3) ਕਾਪੋਤ 4) ਤੇਜਸ 5) ਪਦਮ 6) ਸੁਕਲ
ਕਿਸ਼ਨ, ਨੀਲ, ਕਾਪੋਤ ਇਹ ਤਿੰਨ ਅਧਰਮ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ [ਅਸੁਭ ਵਿਚਾਰਾਂ]

ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ । ਤੇਜਸ, ਪਦਮ ਤੇ ਸੁਕਲ ਇਹ ਤਿੰਨ ਧਰਮ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਹਨ ।

ਆਤਮਾ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਬੁਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਮੂਲ ਮਾਰਣ ਮੌਹ ਦਾ ਨਾਂ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਹੋਣਾ ਹੈ । ਜਿਸ ਰਾਂਹੀ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੁੰਨ ਪਾਪ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਰੇ ।

ਕਸ਼ਾਏ ਅਤੇ ਯੋਗ [ਮਨ ਵਚਨ ਤੇ ਸਰੀਰ] ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਲੇਸ਼ਿਆ ਹੈ ।

ਮਨ ਵਿਚ ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦੀ ਭਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੈਨ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪਰਿਆਏ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ । ਕਰਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਚਿਪਕਾਉਣ ਵਿਚ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦਾ ਹੱਥ ਹੈ ।

ਲੇਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕਰਮਬੰਧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਪੂਰਣ ਸਥਾਨ ਹਨ । ਸੁਭਾਵ ਪਖੋਂ ਹਰ ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੇ ਰੰਗ, ਸੁਆਦ ਅਤੇ ਅਸਰ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਲੇਸ਼ਿਆ	ਰੰਗ	ਅਸਰ	ਲਛਣ
ਕਿਸ਼ਨ	ਕੱਜਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਲੀ	ਅਸੁਭ	ਕਰੋਧੀ, ਲੜਾਕੇ, ਰਹਿਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਸੁਭਾਅ । ਨੀਮ ਤੋਂ ਕੋੜੇ ਸੁਆਦ ਵਾਲੀ । ਮਰੇ ਸੱਪ ਦੀ ਬਦਬੂ ਵਾਲੇ । ਛੋ ਵਿਚ ਗਊ ਦੀ ਪੁੰਛ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖੁਰਦਰੀ ।
ਨੀਲ	ਨੀਲੀ	ਅਸੁਭ	ਘੱਟ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ, ਮਨਮਰਜ਼ੀ ਵਾਲੇ, ਵਿਵੇਕ ਤੇ ਕਲਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਇੰਦਰੀਆਂ ਵਿਚ ਲਗੇ ਹੋਏ ਠੰਗ, ਧੰਨ ਦੌਲਤ ਦੇ ਭੁਖੇ । ਸੁੰਡ ਵਰਗ ਸਵਾਦ । ਗੰਧ ਤੇ ਛੋ ਪਹਿਲਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ।
ਕਪੋਤ	ਕਬੂਤਰ	ਅਸੁਭ	ਕਰੋਧੀ, ਨਿੰਦਕ, ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲ, ਹੱਤਕ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸੀ ਲਾਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਪਣੇ ਹੀ ਪ੍ਰਸੰਸਕ । ਕਚੇ ਅੰਬ ਦੇ ਤਿਖੀ ।
ਤੇਜਸ	ਸਿਧੂਰ ਵਰਗਾ	ਸੁਭ	ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ, ਸਮਦਰਸ਼ੀ ਦਿਆਲੂ, ਦਾਨੀ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ । ਸੁਆਦ ਪੱਕੇ ਅੰਬ ਦੇ ਰਸ ਵਰਗਾ ।

ਪਦਮ ਹਲਦੀ ਦੇ ਸੁਭ ਦਾਨੀ, ਉਤਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ, ਕਸ਼ਟ ਸਹਿਣਵਾਲਾ ਸਮਾਨ ਮੁਨੀ ਦੀ ਇੱਜਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਫੁੱਲ ਜੇਹੀ ਗੰਧ ਛੋਹ ਮੱਖਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਚਿਕਨਾਹਟ ਵਰਗੀ ਸੁਆਦ ਸਹਿਦ ਵਰਗਾ ਸੁਆਦ।

ਸੁਕਲ ਸਫੇਦ ਸੁਭ ਪੱਖਪਾਤ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਦੁਖ, ਸੁਖ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, ਰਾਗ, ਦਵੇਰਾ ਨਰਕ, ਸਵਰਗ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਪਦਮ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੈ।

ਲੇਸ਼ਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਕੱਲਾ ਸੰਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਨਰਕ। ਤੇ ਸਵਰਗ ਮਨੁੱਖ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਸਭ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਯੋਨੀਆਂ ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਲੇਸ਼ਿਆ ਅੱਠ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਵਾਧੇ ਤੇ ਘਾਟੇ ਦਾ ਕਾਰਣ ਬਣੀ ਹੈ।

ਨਾਮ ਕਰਮ ਦੇ ਵਰਣ ਨਾਮਕ ਭੇਦ ਕਾਰਣ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਰੰਗ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਦਰਵ ਲੇਸ਼ਿਆ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਭ ਲੇਸ਼ਿਆ ਨਾਲ ਸੁਭ ਕਰਮ ਦਾ ਉਦੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਸੁਭ ਕਰਮ ਦੇ ਉਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਬਣਾ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਅਸੁਭ ਲੇਸ਼ਿਆ ਨਾਲ, ਅਸੁਭ ਸਰੀਰ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੌ ਲੇਸ਼ਿਆ ਕਰਮ ਬੰਦ ਦੇ 8 ਕਾਰਣ ਨੂੰ ਸੁਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਲੇਸ਼ਿਆ ਕਰਮਾਂ ਪੁਦਗਲਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਆਤਮਾ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਲੇਸ਼ਿਆ ਕਰਮ ਬੰਧ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਣ ਯੋਗ ਦਾ ਹੀ ਸਹਾਇਕ ਹਿਸਾ ਹੈ।

ਕਰਮ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦੇ ਉਦੇ ਹੋਣ ਤੇ ਜੀਵ ਦੀਆਂ ਇਹ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ :

- 1) 4 ਗਤੀਆਂ (ਨਰਕ, ਸਵਰਗ, ਦੇਵ ਤੇ ਮਨੁੱਖ)
- 2) ਕਾਇਆ (ਤਰੱਸ ਤੇ ਸਥਾਵਰ)
- 3) 4 ਕਸ਼ਾਏ
- 4) ਵੇਦ (ਇਸਤਰੀ-ਪੂਰਸ਼ ਤੇ ਨਪੁੰਸਕ)
- 5) ਲੇਸ਼ਿਆ।

ਕਰਮ ਦੀ 10 ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ

(1) ਬੰਧ :—ਮਿਥਿਆਤਵ ਆਦਿ ਆਸ਼ਰਵਾਂ ਕਾਰਣ ਜੀਵ ਦੇ ਅਸੰਖ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਹਲਚਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਜਿਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਆਤਮ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਹਨ ਉਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਅਨੰਤਾਂ ਅਨੰਤ ਕਰਮ ਯੋਗ ਪੁਦਗਲ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਬੰਧ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਚਿਪਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬੰਧ ਆਖਦੇ ਹਨ।

(2) ਉਦਵਰਤਨਾ-ਅਪਵਰਤਨਾ :—ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਅਨੁਭਾਗ ਦੇ ਵੱਧਨ ਨੂੰ ਉਦ ਵਰਤਨਾ ਅਤੇ ਘਟਨ ਨੂੰ ਅਪਵਰਤਨਾ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਕਰਮ ਬੰਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਦੋਹੇ ਕ੍ਰਿਆਵਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

(3) ਸੱਤਾ :—ਬੰਧੇ ਹੋਏ ਕਰਮ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਫਲ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ । ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਵਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪਰਿਪਾਰਕ (ਵਿਪਾਕ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਕਰਮ ਅਪਣਾ ਫਲ ਨਾ ਦੇਕੇ ਜਦ ਤਕ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦਸ਼ਾ ਸੱਤਾ ਹੈ ।

(4) ਉਦੈ :—ਵਿਪਾਕ (ਫਲ) ਦਾ ਸਮੇਂ ਆਉਣ ਤੇ ਕਰਮ ਅਪਣਾ ਫੱਲ ਸ਼ੁਭ ਅਸ਼ੁਭ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ । ਉਦੈ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ ।

(1) ਜੋ ਕਰਮ ਅਪਣਾ ਫਲ ਦੇਨੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵਿਪਾਕਉਦੈ ਹਨ ।

(2) ਜੋ ਕਰਮ ਉਦੈ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਫੱਲ ਦਿਤੇ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਵੇ ਉਹ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਉਦੈ ਹਨ ।

(5) ਉਦੀਰਨਾ :—ਜੋ ਕਰਮ ਦਲ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਉਦੈ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤਪ, ਕਸ਼ਟ ਸਹਿਕੇ, ਉਦੈ ਵਿਚ ਆਏ ਵਰਤਮਾਨ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਭੋਗਨਾ ਉਦੀਰਨਾ ਹੈ । ਉਦੀਰਨਾ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਦੈ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਦਲ ਨੂੰ ਤੱਤ ਕਾਲ ਭੋਗ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(7) ਸੰਕ੍ਰਮਨ :—ਜਿਸ ਖਾਸ ਪ੍ਰਯਤਨ ਨਾਲ ਜੀਵ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਸਜਾਤੀਆਂ ਸਵਰੂਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਪ੍ਰਯਤਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੰਕ੍ਰਮਨ ਆਖਦੇ ਹਨ । ਸੰਕ੍ਰਮਨ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੈ (1) ਪ੍ਰਾਕਿਤੀ (2) ਸਥਿਤੀ (3) ਅਨੁਭਾਗ (4) ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ।

ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਕ੍ਰਮਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । ਨਾਲ ਹੀ ਆਯੁ ਕਰਮ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਉਤਰ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸੰਕ੍ਰਮਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ । ਉਦ ਵਰਤਨਾ, ਅਪਵਰਤਨ, ਉਦੀਰਨਾ, ਸੰਕ੍ਰਮਨ ਇਹ ਚਾਰੋਂ ਉਦੈ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਏ ਕਰਮ ਦਸਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ।

(8) ਉਪਸ਼ਮ :—ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਉਦੈ ਨਾ ਆਉਣ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਉਪਸ਼ਮ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਉਦੈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ । ਉਪਸ਼ਮ ਕੇਵਲ ਮੋਹਨੀਆਂ ਕਰਮ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

(9) ਨਿੱਧਤਿ :—ਅੱਗ ਵਿਚ ਤਪਾ ਕੇ ਕੱਡੀਆਂ ਸੂਈਆਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪਿਛਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਵਿਚ ਮਿਲ ਜਾਨਾ ਨਿੱਧਤਿ ਹੈ । ਇਸ ਵਿਚ ਉਦਵਰਤਨ-ਅਪਵਰਤਨਾ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਉਦੀਰਨਾ ਅਤੇ ਸਕ੍ਰਮਣ ਨਹੀਂ ।

(10) ਨਿਕਾਚਨਾ :—ਅੱਗ ਵਿਚ ਤਪਾ ਕੇ ਕੱਡੀ ਸੂਈਆਂ ਨੂੰ ਹਥੜੇ ਨਾਲ ਕੁਟਨ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਮਿਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਮ ਪੁਦਗਲਾ ਦਾ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਲ ਗਾੜਾ ਸਬੰਧ ਹੋਣਾ ਨਿਕਾਚਿਤ ਬੰਧ ਹੈ । ਉਦਵਰਤਨਾ ਅਪਵਰਤਨਾ, ਉਦੀਰਨਾ ਆਦਿ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ।

ਪਰਮਾਤਮਾ

ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਅਨਾਦਿ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਆਤਮਾ ਕਰਮ ਬੰਧ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੈਨ ਧਰਮ ਵਿਚ ਅਜੇਹੀ ਮੁਕਤ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਅਤੇ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਕਾਫੀ ਕੁਝ ਆਖ ਚੁਕੇ ਹਾਂ। ਇਥੇ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ, ਜੋ ਜੈਨ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਸਬੰਧੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਆਸਤਕ ਧਰਮ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸਿਰਜਨ ਜਾਂ ਸੰਚਾਲਨ ਕੋਈ ਈਸ਼ਵਰ ਜਾਂ ਈਸ਼ਵਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਜੀਵ ਅਤੇ ਕਰਮ ਇਸ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੁਰਸ਼ਾਰਥ ਜੀਵ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸਹਾਰਾ ਕਰਮ ਦਾ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਮਨ ਕੇ, ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਠਦੇ ਹਨ ਜੋ ਈਸ਼ਵਰ ਪ੍ਰਤੀ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ :

- 1] ਈਸ਼ਵਰ ਨੂੰ ਕੀ ਜਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਝੰਜਟ ਕਰੇ ?
- 2] ਈਸ਼ਵਰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਨ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
- 3] ਈਸ਼ਵਰ ਦਿਆਲੂ ਹੈ। ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਜਗਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਿਆਲੂ ਈਸ਼ਵਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ?
- 4] ਈਸ਼ਵਰ ਇਹ ਸਾਰੀ ਰਚਨਾ ਕਿਸ ਸ਼ਰੀਰ ਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ਕਿਸ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ?

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਿਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ :

- 1) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਣ ਤੋਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਮੂਰਖਤਾ ਪੂਰਨ ਖੇਲ ਹੀ ਕਿਹਾ ਜਾਵੇਗਾ।
- 2) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਖੇਡ ਰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਲਕ ਅਖਵਾਏਗਾ।
- 3) ਜੇ ਦਿਆ ਕਾਰਣ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਕਿਉਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਤਾ ਵਾਦ ਅਨੁਸਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ। ਕਿ ਈਸ਼ਵਰ ਵੀ ਰਾਗ ਦਵੇਸ਼ ਰਖਦਾ ਹੈ।
- 4) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਨਿਆਏ ਧੀਸ਼ ਹੈ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦਾ ਦੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਦੁਖ ਦੀ ਰਚਨਾ

ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ।

- 5) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਫੇਰ ਧਰਮ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਹੁਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਖੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਾਲਾ ਈਸ਼ਵਰ ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਦਿਆਲੂ ਹੈ । ਉਹ ਜੀਵ ਨੂੰ ਉਹ ਅਪਰਾਧ ਕਿਉਂ ਕਰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਉਸ ਨੂੰ ਦੰਡ ਭੋਗਣਾ ਪਵੇ । ਜੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਹੱਤਿਆ ਕਰਦੇ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿਣ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਦੋਸ਼ੀ ਅਖਵਾਏਗੀ ? ਕੀ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਵਿਚ ਅਪਰਾਧੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ? ਜਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦਿਆ ਰਹਿਤ ਹੈ ।

ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ :

- 1) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿਥੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ ।
- 2) ਜੇ ਈਸ਼ਵਰ ਸਰੀਰ ਧਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਨਿਰਮਾਤਾ ਕੌਣ ਹੈ
- 3) ਜੇ ਉਹ ਈਸ਼ਵਰ ਨਿਰਾਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਰਾਕਾਰ ਸਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ।
- 4) ਈਸ਼ਵਰ ਕਿਸ ਪਦਾਰਥ ਨਾਲ ਇੰਦਰੀਆਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ? ਕਿ ਉਹ ਪਦਾਰਥ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ ?

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਧਾਰਮਿਕ ਆਦਮੀ ਦੁਖੀ ਹਨ । ਕਿ ਦਿਆਲੂ ਭਗਵਾਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ।

- 5) ਕਈ ਲੋਕ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਰਚਨਹਾਰਾ, ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਣ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਕ ਈਸ਼ਵਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਨੇ ਕਦ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀ ਸੀ ?

ਜੈਨ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਤਮਾ ਹੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਹੈ ਸੁਭ ਅਸੁਭ ਕਰਮ ਦਾ ਕਰਤਾ ਤੇ ਭੋਗਤਾ ਹੈ । ਆਤਮਾ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਰਮ ਵਸ ਭਟਕ ਰਹੀ ਹੈ ਜੇ ਇਸ ਕਰਮ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਵੀ ਆਤਮਾ ਹੈ । ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੜ ਕਰਮ ਪ੍ਰਦਗਲ ਚੇਤਨਾ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਇਕ ਉਦਾਹਰਨ ਕਾਫੀ ਹੈ । ਕਰਮ ਭਾਵੇਂ ਜੜ ਹਨ ਪਰ ਸ਼ਰਾਬ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਤਰਾਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜੋ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਨਸ਼ਾ ਉਸਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਨਸ਼ਾ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਜੜ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੇਤਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਜੀਵ (ਆਤਮਾ) ਕਰਮ ਅਧੀਨ ਹੈ । ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਦ ਕਾਰਣ ਆਤਮਾ ਦੇ ਸੁਭ ਜਾਂ ਅਸੁਭ ਭਾਵ ਹਨ । ਆਤਮਾ ਤੇ ਕਰਮ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਨ ਦਾ ਕੰਮ ਲੇਸ਼ਿਆਵਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ।

ਜੈਨ ਧਰਮ ਨਾਸਿਤਕ ਜਾਂ ਆਸਤਕ

ਜੈਨ ਧਰਮ ਸੁਧ ਆਸਤਕ ਧਰਮ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਆਤਮਾ, ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ, ਪੁੰਨ, ਪਾਪ ਨਰਕ, ਸਵਰਗ, ਦੇਵਤਾ ਆਦਿ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ : ਮਨੁ ਸਿਮ੍ਰਤੀ ਵਿਚ